

Küresel Kültür

Gözde DALAN POLAT

Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Özet

Bu çalışmada, ekonomik, politik, teknolojik, sosyal ve kültürel birçok ayağı olan küreselleşmeye, antropolojik açıdan bakılarak, heterojen, homojen ve kültürel melezlik kavramları Appadurai (1996), Hannerz (1996) ve Tomlinson'ın (2004) düşünceleri üzerinden tartışılmıştır. Kültürel melezlik olgusuna şüpheyle yaklaşan Ahmad'ın (2004, 1994) düşünceleri ışığında açılan yeni pencereden, Ritzer'in (1998, 2013) ve Robertson'un (1992) bakış açısıyla küreselleşme olgusu yeniden ele alınmıştır. Son olarak küreselleşmeyi modernliğin sonuçları olarak gören Giddens (2000) ve Beck'in (1992, 2008) "risk" kavramı adı altında küreselleşmenin meydana getirdiği 'eşitsiz güç ilişkileri' (Özbudun ve Uysal) ve 'kültür'e olan yansımaları tartışılmıştır. Bu çalışmada küreselleşme olgusu, literatür taraması metodu kullanılarak, kültürel antropoloji çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: küreselleşme, kültür, kozmopolitlik, fundamentalizm, kültürel melezlik, risk

Global Culture

Abstract

Globalization is comprised of various aspects, such as economic, political, technological, social and cultural. In this study, globalization is studied by using the concepts of heterogeneity, homogeneity and cultural hybridization from the perspective of Appadurai (1996), Hannerz (1996), and Tomlinson's (2004) views. The phenomenon of globalization is reconsidered in light of Ahmad's (2004, 1994) views on cultural hybridity and Ritzer (2013, 1998) and Robertson's (1992) perspectives. Lastly, the negative effects of globalization on culture, such as inequality, are discussed utilizing Giddens (2000) and Beck's (2008, 1992) concept of "risk," which sees globalization as a result of modernization. This study uses a literature review method and approaches the globalization concept from a cultural anthropology perspective.

Keywords: globalization, culture, cosmopolitanism, fundamentalism, cultural hybridization, risk

Giriş

Küreselleşmenin, ekonomik, politik, teknolojik, sosyal ve kültürel birçok kolu vardır. Ancak bu makalede küreselleşme olgusu, antropolojik bir perspektiften ele alınarak kültürel boyutta tartışılmaya çalışılacaktır.

19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan “modernizm” ve insani sonuçları, birçok araştırmacı ve kuramcının merkeze yerleştirdikleri konuların başında yer almıştır. İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyıl ise gelişen ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojileri ile 4. sanayi devrimi olarak anılmakta ve bu dönem için sıklıkla kullanılan “küreselleşme” kavramı dışında, postmodernizm, ikinci modernite (*‘second modernity’*; Beck), “akışkan modernite” (*‘liquid modernity’*; Bauman), “global modernite” (*‘global modernity’* Dirlik) vb. gibi bir çok kavram kullanılmaktadır.

Dirlik, Beck, Giddens, küreselleşmeyi modernizmin devamı olarak görmekte ve devingenleştirerek dönüştürdüğü sonuçlarını yaşadığımızı düşünmektedirler. Dirlik (2012), “yeni dünya düzeni”, postmodernite ve post-kolonyal söylemlerin dile getirilmesine “Yaşadığımız dünyada eskiler sonlanırken yeniler başlamıyor...” (s. 13) diyerek eleştirel bir açıklık getirmektedir. Küreselleşme süreci, yeninin eskiyi sonlandırması olarak değil yeninin eskiyi dönüştürerek başkalaştırması olarak görülmektedir. Beck (1992), küreselleşme olgusuna, “*Risk Society: Towards a New Modernity*” adlı eserinde Batılı sanayi toplumunun “Aydınlanma sonrası”, “Fordizm-sonrası”, ya da “postmodern” gibi tanımlanan geçiş dönemleri yerine üst üste gelerek katmanlaşmış ve dönüşmüş süreçler toplamı olarak görmektedir. Giddens (1996) ise “*The Consequences of Modernity*” başlıklı çalışmasında postmodern bir dönemde yaşadığımızı düşünmemekte, modernliğin sonuçlarının ortaya çıktığı bir dönemde yaşadığımızı vurgulayarak, devingenliğe ve dönüşüme dikkat çekmektedir.

Küreselleşmenin, ekonomik, politik, teknolojik (ulaşım, iletişim ve enformasyon) ve sosyal olgular yumağının birbirleriyle olan dinamik ve sürekli akışkan haldeki yapısı kültürlerin de yapısını etkilemiş ve onların dönüşümüne neden olmuştur. Bu noktada yerellik, evrensellik, melezlik kavramları, konusu kültür olan antropolojinin tartıştığı merkez kavramlar haline gelmiştir.

Bu noktadan hareketle metin boyunca, küreselleşme ve sonuçları, kültür kavramı merkezde tutularak antropolojik ve sosyolojik perspektiften literatür taraması metoduyla tartışılacaktır.

Küresel Dönüşümün Kültürel Sonuçları

Küreselleşme süreci oldukça karmaşık olgular ve oluşumlar bütünüdür. Bu olgular yumağını açıklamak, binlerce birbirine geçmiş düğümleri çözmek gibidir. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel, toplumsal ve iletişim teknolojileri ayağı olduğundan, bu süreci açıklamak holistik bir bakış açısı gerektirir. Arjun Appadurai (1996), “*Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*” başlıklı eserinde küreselleşmenin bu karmaşık ve belirsiz süreçlerine holistik yaklaşarak beş farklı boyutuna değinmiş, içinde bulunduğumuz ve devam etmekte olan bu süreçleri kavramsallaştırarak, ortaya çıkan bu yeni kültürün nasıl devindiğini anlatmak istemiştir. Kavramsallaştırma, dendiği zaman, akışkan bir süreci, o an için dondurulmuş gibi düşünülmesi akla gelebilir ancak birazdan açıklanacak olan beş farklı alanın hem kendi içinde bir akışkanlığı hem de birbirleriyle olan etkileşimleri, ortaya konulduğunda Appadurai’ın, yapısalcı bir yaklaşımla, sürekli hareket halinde, dinamik ve devingen olan bu sürecin akışkanlığına dikkat çekmektedir.

Appadurai (1996, s.33), etno-akışlar (*ethnospaces*), tekno-akışlar (*technospaces*), finans-akışlar (*financespaces*), medya-akışlar (*mediaspaces*) ve ideo-akışlar (*ideospaces*) olarak kavramsallaştırdığı küresel kültürel akışların, aralarındaki etkileşime ve dönüşüme bakarak yeni oluşan bu kültürün katmanbilgisel (*stratigraphic*; Geertz) yapısını açıklar niteliktedir. İngilizce *space* kelimesini kullanmasının nedenini ise yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi, bu süreçlerin sürekli hareket halinde, değişmeye devam eden akışkanlığını vurgulamak içindir. Bu akışkanlık durumunun hareket halinin sürekliliği kontrol edilemez ve düzensizdir.

Etno-akışlar, göçmenlerin, mültecilerin, turistlerin, sığınmacıların ve misafir işçilerin vb. oluşturdukları kültürel akışlardır. Tekno akışlar, teknolojinin hızla gelişmesiyle beraber oluşan küresel alandır. Örneğin, elektronik kitle iletişim araçları, 3G teknolojileri vb. Finans akışları, döviz, dünyanın neredeyse her yerinde geçerli olan dolar ya da euro gibi kullanılan küresel para transferleridir. Medya akışları, yeni iletişim teknolojilerinin, internet gibi geniş network ağı sayesinde tüm dünyanın çok hızlı bir şekilde edindiği bilgi, bilgi akışlarının tüm dünyaya aynı anda aynı hızla yayılmasını sağlayan ortamdır. İdeo akışlar, çoğunlukla devletin kendi ulusal kimliğini ve bütünlüğünü korumaya çalışmak için yarattığı politik imgeler ve ideolojilerdir.

Appadurai, bu beş farklı akışkan mekanların dünyayı küresel bir kültüre dönüştürerek homojenleştirirken bir yandan da heterojenleştirdiğini vurgular. Küreselleşmenin coğrafi

sınırları belirginsizleştirerek kültürlerin bölgesizleştirilmesi (*detrterritorialization*) ve böylelikle kültürlerin haritada çizilmiş sınırlar gibi olmadığını açıklamaktadır. Bu sınırların, hızla gelişen yeni iletişim ve ulaşım teknolojilerinin insanı, bilgiyi, mekanları ve imgeleri vb. akışkan hale getirerek flulaştığını ve bunun sonucunda kozmopolit kültürlerin oluştuğunu düşünmektedir.

Giddens (2000) küreselleşmenin, kozmopolitliği oluştururken aynı zamanda fundamentalizmi de doğurduğundan bahsetmektedir. Bunun sebebini, Batı kültürünün Doğu kültürü üzerinde sağlamaya çalıştığı hegemonik güç/iktidar baskısı (kültürel emperyalizm) sonucu yerel kültürlerin kendi öz kimliklerini korumaya çalışması olarak açıklamaktadır. Fundamentalizmi, hem küreselleşmenin çocuğu olarak görür hem de ona karşı bir tepki olarak yorumlar. Küreselleşme aynı anda iki zıt oluşumu beraberinde doğurmuştur. Giddens küreselleşme sürecinin oluşturduğu bu iki farklı kutuptan bahsederken asıl üzerinde durmak istediği bizde yarattığı paradoks; çelişkidir.

Küresel dünyada yaşanan bu çelişki, Deleuze ve Guattari'nin, "*Kapitalizm ve Şizofreni I: Göçebilimi İncelemesi: Savaş Makinası*" başlıklı kitabının önsözünde bahsetmiş olduğu kapitalizm ve şizofreni arasında kurduğu bağa da benzetilebilir. Deleuze ve Guattari şöyle der:

"Kapitalizm ve Şizofreni arasındaki bağ şudur: Psikanaliz de Kapitalizm de bunalımlar sistemidir. Bunalımlar sayesinde yaşarlar... Kapitalizm bunalımları ve çelişkileri sonucu yıkılacaktır tezi burada duvara toslar. Asla kimse çelişkiden ölmedi. Kapitalizm çelişkilerinden yıkılmaz, tersine çelişki ve bunalımları sayesinde kendini yeniler ve aşar. Bunalımlar sayesinde yaşamını sürdürür. Tıpkı psikanalizin de bunalımlı insanlara gereksinimi olması gibidir bu. Sistemin dışında kalan ise şizofrenidir" (1990, s: 6).

Küresel kültürü, birçok ikilemin bir arada olduğu olgular bütünü olarak da görebiliriz.

Hannerz (1996) ise bu kozmopolitlik ve yerellik ikilemi için "melezleşme" kavramını kullanacaktır. Kültürler durağan ve monolitik değil akışkan ve değişkendir. Ona göre, bu yeni dünya düzeni, melez kültürlerin oluşumunu sağlamıştır çünkü bu kültürel akışların birbirlerini etkilememesi mümkün değildir.

Tomlinson'a göre (2004), melezliğin en temel unsuru karışımdır; bir araya gelme, birleşme, birbirine geçme ve etkileşim içinde olma. "Mezlik kültürler arasında artan trafiğin sonucunda dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin birbirine karışmasıdır (s. 195). Tomlinson, bu duruma, Amsterdam'da Faslı kızların Tayland boksu yapması, Londra'daki Asya rap

müziğini, İrlanda bagelinini (Simide benzer Doğu Avrupa Yahudi Kökenli bir yiyecek), Çin tacosunu (Meksika yemeği) örnek olarak gösterir.

Küresel anlamda kültürel melezlik kavramına şüpheli yaklaşan kuramcılardan Aijaz Ahmad (2004, 1994), kültürel melezlik düşüncesini ideolojik açıdan Batı'nın aleyhine olan bir durum olarak yorumlar. Dünyaya yayılan küresel bilgi akışlarının ve küresel üretkenliklerin kültürel değiş tokuş şeklinde değil, eşitsiz bir biçimde yayıldığından bahsetmekte ve emperyalist güçlerin izin verdiği ölçüde bir kültürel değiş tokuşun gerçekleşebildiğini düşünerek melezleşme kavramına şüpheli bakmaktadır.

Ahmad'ın (2004, 1994), melezlik kavramı üzerine yapmış olduğu bu görüşleri, Hatice İçel'in (2008) "*Küreselleşme ve Unutulan Kültürel Değerlerimiz*" başlıklı çalışmasını hatırlatmıştır. İçel, küreselleşmenin biz de olanı dünyaya vermek, başkasında olanı almak anlamına geldiğini ancak günümüzde bu alma-verme dengesinin tam olarak kurulamamış olduğunu ve Batı'ya kaydığının altını çizerek İçel şöyle devam etmektedir:

"Daha ana okulunda yabancı hayranı olmaya başlayan, Keloğlan'ı , Dede Korkut'u, Köroğlu'nu tanımayan çocuklarımız, Batman'le yatıp, Spider Man'le kalkıyorlar. Tabii bu yabancı kahramanların idealize edilmesinde basın-yayının katkısı büyük. Annelerimiz, ninelerimiz bizlere "Keloğlan", " Askere Giden Kız", "Şahmaran" vb. gibi masallar anlatırlar. Oysa çocuklarımız "Pamuk Prenses", "Kül Kedisi", "Kırmızı Başlıklı Kız", vb. gibi Batı kültür öğeleriyle yüklü masallarla büyüyorlar... Batılılaşma ve çılgınca geçmişi unutma faaliyetlerinden ünlü fıkra kahramanımız "Nasreddin Hoca" da payını düşeni aldı. Artık onun kıvrak Türk zekasını yansıtan fıkralara gülemez olduk. "İpe Un Sermiş", "Kavuk", "Yorgan Gitti Kavga Bitti", "Düdük" vb. fıkralarındaki ince nükteli anlayamıyoruz. Onun yerine soğuk esprilerle yüklü Amerikan fıkralarına gülmeyi tercih ediyoruz" (s. 128, 129).

İçel'in yukarıda söylemiş oldukları Ahmad'ın (2004, 1994) melezleşme ile ilgili Batı'ya ağırlıklı, dengesiz bir alışverişin olduğu düşüncesiyle paralellik göstermiştir. Homojenleştirme ve heterojenleştirme ikilemini sorgulamamızı sağlamıştır. Burada tek taraflı bir kültürleşme olduğundan melezleşme olgusu yeniden düşünülmelidir. Tomlinson (2004), melezliğin oluşmasının her zaman için güç ilişkisini içeren bir süreç olduğunu düşünür. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme homojenleştirirken yani ağırlıklı olarak kültür Batılılaşmaya daha fazla eğilim gösterirken bir yandan da İçel'in değindiği gibi kültürel değerlerin, toplumsal bellekten silinmeye başladığını fark etmesiyle karşı bir duruş sergileyerek direnedebilir. Genelde bu direnme otantizmi de beraberinde getirebilir. Örneğin, İzmir'in Kozbey'li köyü ile Şirince Köyü kendi kültürüne özgü yemekleri, müzikleri ve giyim tarzını

turizme dökerek eski geleneklerini korumaya çalışmaktadır. Köy'ün doğal kültürel yaşamı içindeymişsiniz gibi düşünseniz de aslında yine bu durum küreselleşmenin yarattığı yerellik ve evrensellik ikilemini sorgulamanızı sağlayabilir.

Dünya, küresel bir köye doğru (McLuhan) dönüşüp küçülürken, kültürler kendilerinden farklı diğer kültürlerle, yani “öteki” üzerinden kendilerini tanımlamaya başlamasıyla, farklılıkların, çok kültürlülüğün, ve etnik kimliklerin daha ön plana çıktığını gözlemlemekteyiz. Tam bu noktada, küreselleşmenin homojenleştirmek yerine daha heterojen bir yapıya doğru devindiğini gözlemek de mümkün olabilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Huntington (1998), küreselleşmenin, medeniyetler arasında kültürel kutuplaşmaya yol açtığını belirterek, çok kutuplu ve çok medeniyetli bir dünyaya dönüştürdüğünü düşünmektedir. Dünyada halklar arasında en önemli farklılıkların ideolojik, politik veya ekonomik değil kültürel olduğunu savunur. Huntington “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*” adlı eserinde, küreselleşmeye başlayan bu yeni dünyada, halklar ve ulusların, insanoğlunun karşı karşıya kaldığı “Biz Kimiz?” sorusunu yanıtlamaya çalıştıklarından bahsederken, bu sorunun yanıtını kültürel değerler üzerinden yani dinle, dille, tarihle, geleneklerle ve kurumlarla cevapladıklarını söylemektedir. Dolayısıyla Batı'nın dayatmaya çalıştığı bu küresel kültüre karşı Batılı olmayan diğer kültürler arasında zengin, yoksul yani sosyal sınıf çatışması değil, kültürel kimlik çatışmalarının olduğunu belirtir.

Ritzer (1998, 2013) göre, küreselleşme, Batılılaşma, Amerikanlaşma ve “McDonalddlaşma”dır. Küreselleşmenin dünyanın her tarafında benzerlikler yarattığını fikrini savunmaktadır. “Küresel bir asimilasyon yönelimi” (s. 235) olduğunu fakat yerel kültürlerin tamamıyla kökten bir dönüşüme uğrağını da düşünmez. Batılılaşma, Amerikanlaşma ve McDonalddlaşma gibi olgular üzerinden kültürel emperyalizmi ve küresel kapitalizmi eleştirir. Kür-emperyalleşmeyi (*grobalization*), “ulusların, şirketlerin, örgütlerin, emperyalist hırs, arzu ve ihtiyaçları yüzünden kendilerini çeşitli coğrafi alanlara dayatması” (Ritzer, 2013, 2010, s. 238) olarak görmektedir.

Ritzer (2013), McDonalddlaşmayı, “fast food zinciri ilkelerinin Amerikan toplumunun daha fazla sektörüne ve hatta dünyanın geri kalanına yayılma süreci” (s.235) olarak tanımlamaktadır. McDonalddlaşmanın, küresel ölçekte homojeniteyi yaratan bir güç olduğunu düşünür. Dünyaya baktığımızda, Ritzer'in Amerikanlaşma ve küresel asimilasyon açısından homojenleştirici etkisi oldukça içselleştirilmiş durumdadır. Starbucks, Pizza Hut, BurgerKing

CocoCola, AVM'ler vb. dünyanın her yerinde görmekteyiz. Özellikle günlük yaşamımızda sıkça giyilen kot pantolonlar da kültürel asimilasyona örnek gösterilebilir.

“Küreselleşme, Amerika'nın etrafa saçtığı kitle kültürüyle bezenmiştir” diyen Kızılcılık (2012, s. 30), küreselleşmenin belirgin bir Amerikalı simasının olduğunu, Friedman'nın şu sözleriyle açıklar: “Mickey Mouse kulakları takar, Big Mac yer, Coca Cola ya da Pepsi içer, bilişim işlerini Windows 98 kullanan, Intel Pentium II işlemcisine ve Cisco Systems'in yaptığı bir iletişim ağı bağlantısına sahip bir IBM ya da Apple dizüstü bilgisayarında halleder” (s. 30). Friedman'ın bu açıklaması, İçel'in (2008), Türkiye'de yaşayan gençlik üzerine yaptığı şu gözlemlerini hatırlatmıştır; “Gençlerimiz çılgıncasına bir Batı hayranlığı içerisinde “internet cafe”ye gidip, “pizza” veya “hamburger” yiyip kola içerek yüzlerini bile görmedikleri insanlarla “chat”leşiyorlar. Hatta ödevlerini bile internette yer alan ödev sitelerinden indiriyorlar” (s. 129). İçel'in bu gözlemlerine paralel olarak, Featherstone (1996) “*Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*” adlı çalışmasında, Amerika'nın, tüketim kültürü üzerinden ülkelerin kendi kültürel değerlerini çözerek küresel bir kültürün oluştuğundan bahsetmektedir. Hunter ve Yates'in (2003) “*Küreselleşmeye Öncülük; Küreselleştirici Amerikan Dünyası*” başlıklı çalışmasında değindiği şu açıklamalar, Featherstone'un bu düşüncesine örnek olarak gösterilebilir;

“Amerika Birleşik Devletleri, bir gözlemcinin deyişiyle ‘insan yapımı nesnelere gerçek bir çığ’ yaratmış, bunlar dünyanın her yanında yaşamın en doğal parçası haline gelmiştir. ATM, basketbol, hamburger, kaykay, cep telefonu, bilgisayar, bilgisayar korsanı, lastik ayakkabı, beysbol şapkası, otomatik makineli çamaşirevi, çubuk gofret-çikolata, mikrodalga fırın, parkmetre, kamera, para atılarak çalışan otomatik müzik dolabı, çağdaş yolcu uçağı, tüketim maddeleri satan gece gündüz açık mağaza, enerji veren sporcu içeceği, blucin, rap müziği, kredi kartı, gökdelen gibi nesnelere hemen hemen her yere yayılmıştır. Gerçekten de küreselleşme adı altında topladıklarımızın çok büyük bölümü, yadsınamaz biçimde Amerika kökenli ve özelliğindedir. İster McDonald's (bütün dünyada günde 20 milyon insana hizmet veren), ister MTV (yılda yarım milyar insana ulaşan), ister Coca-Cola (bütün dünyada her gün bir milyar insana ulaşan) Hollywood (dünyada en fazla izlenen filmlerin %85'ini sağlayan), ister başlı başına küresel bir simge olan Michael Jordan (yalnızca oyunculuğu yaşamı süresince küresel nitelikli çeşitli ticari girişimlere 10 milyar dolardan fazla gelir sağlayan) ve ister başka bir örnek olsun, Amerika'nın popüler kültürü, yiyecekleri ve statü simgeleri her yeri kaplamış durumdadır” (s. 328-329).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda küreselleşmenin homojenleştirici etkisinin Amerikan kültürünün dünyaya aşılması ve dünyada tek tip bir kültüre doğru Amerikan hegemonyası altında evrimleştiği düşünülse de Ritzer, yerel kültürlerin tam anlamıyla yok

olduğunu savunmaz ve Roland Robertson'ın da (1992), Ritzer gibi düşünmekte ve “kü-yerelleşme” (*glocalization*) kavramını kullanarak; kü-yerelleşmeyi, uluslararası şirketlerin, örgütlerin farklı coğrafyalarda küresel düşünüp yerel davranma politikaları olarak açıklar. Böylelikle, ülkelerin kendi kültürüne özgü değerler göz önünde tutularak küresel olup aynı anda kültürel çeşitliliğin de korunduğu düşünülmektedir. Örneğin Türkiye’de McDonalds’ın, ürünlerinde domuz eti kullanmaması ve Starbucks’da Türk Kahvesi’nin kendine özgü kültürel sunumuyla satılması vb. örneklerinde olduğu gibi. Robertson göre, küreselleşme, tek tip bir küresel kültür oluşumu yerine çeşitliliği içinde barındırır -Hannerz ve Appadurai’ın da değindiği gibi- melez kültürlerin oluşumunu sağlayan ve böylelikle dünyayı heterojenleştiren bir yapıdır.

Makalenin başında değindiğimiz gibi sanayileşmeyle birlikte gelişen modernliğin sonuçları olarak görülen küreselleşmenin homojenleştirme – heterojenleştirme ikilemini içinde barındıran, ören, devingenleştiren, dönüştüren paradoks bir kavramdır. Küreselleşmenin bu yapısı sosyal bilimlerin tartışma konusu olmaktadır. Modernlik kavramı aydınlanma, ilerleme-gelişme olarak algılanırken bir yandan da bir takım kültürel ve toplumsal değerlerin de beraberinde çözüldüğünü ve bunun “risk”li yanlarının da olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau, içinde bulunduğu dönemin geçirdiği değişimin sonuçlarında etkilenecek uygarlığı insanın insana yabancılaşması olarak görmekte ve “uygarlığın herkesin inandığının tersine iyi bir şey olmadığını, ister özel ister kamusal hayatımızda olsun, yaşamımızdaki şeylerin, aklın değil, duyguların ve doğal içgüdülerin gereklerini karşılayıp karşılamadığını sormamız gerektiğini” düşünmektedir (akt. Magee, 2004, s. 127). Rousseau’nun bu düşünceleri, Latour’un, “Biz Hiç Modern Olmadık?” kitabında yazmış olduğu şu düşünceleri akla getirmektedir:

“... 1989 yılında, Paris’te, Londra’da ve Amsterdam’da, gezegenin küresel durumuyla ilgili ilk konferansların yapılması, kimi gözlemciler için he kapitalizmin hem de sınırsız fethi ve doğaya bütünüyle hakim olmaya ilişkin bu boş umutların sonunu simgeler. İnsanın insanı sömürüşünü insanın doğayı sömürüşüne çevirmek isterken, kapitalizm ikisini de sürekli çoğaltmıştır. Bastırılmış olan çiftler çiftler gelir: ölümden kurtarılmak istenen yığınlar, yüz milyonlar olarak sefaletin içine düşmüştür; tamamen hakim olunmak istenen doğalar, hepimizi tehdit ederek yine küresel biçimde bize hakim olmaktadır. Hakim olunan köleyi insanın efendisi ve sahibi yapan çevre kısımları eşzamanlı olarak büyük ölçekli kıtlıkları da icat ettiğimizi bize ansızın öğreten tuhaf diyalektik” (2008, s. 15-16).

Latour'un, bu düşünceleriyle aynı fikirde olduğu düşünülen Giddens, küreselleşmenin yeni gelişmelerle birlikte kültürleri ve geleneksel yaşam tarzlarını da etkileyen gerilim ve sıkıntıları da beraberinde getirdiğini düşünmektedir. Bu gerilim ve sıkıntıları "risk" başlığı altında "*Elimizden Kaçıp Giden Dünya*" kitabında şöyle değinmiştir:

"Geleceği denetim altına alma çabalarımız genellikle bize geri tepmiş ve belirsizlikle ilişki kurmanın farklı yollarını aramaya zorlamıştır... Geleneksel toplumlarda insanlar dış doğadan (hasadın kötü geçmesi, sel baskınları, salgın hastalıklar ya da açlıklar gibi) gelen risklerden dolayı kaygı duyuyorlardı. Ama şimdi doğanın bize yapabileceklerinden daha az, bizim doğaya yapabileceklerimizden daha çok kaygı duymaya başladık... Doğanın bittiği bir dönemde yaşıyoruz... Doğal diye kullanılan şeylerin birçoğu artık tam olarak doğal değil... Küresel ekolojik risk, nükleer tırmanma ya da dünya ekonomisinin çökmesi gibi hakikaten felaketlere yol açabilecek nitelikte. Beslenme rejimi, ilaçlar, hatta evlilik düzeninin gözlenen bazı riskleri de bizi bireyler olarak çok daha doğrudan etkiliyor" (s. 40, 41, 47).

Beck, "*Risk Toplumunu*" kitabında ikinci modernite olarak adlandırdığı küreselleşmeyi aydınlanma döneminden, sanayileşme, modernlik ve günümüze kadar devam eden süreç olarak tanımlarken aynı zamanda bu süreç içinde meydana gelen çevre, kültür ve toplumsal risklerin de altını kalınca çizmektedir. Ona göre küreselleşmenin tam merkezinde "risk" yatar. Riskin antropolojik bir önem taşıdığını düşünmektedir. Beck bunu şöyle açıklar,

"Günümüzde insanların, İlk Çağ'da olduğu gibi eşyalarda bulunduğu inanılan "ruh"lar ile konuşmuyor, bilakis "radyasyona maruz kalıyor, "toksinli içerikleri" yutuyor ve nükleer soykırım" endişelerinden rüyalarında bile kurtulamıyor. Doğanın ve çevrenin insan biçimci yorumunun yerine, algılanamayan ama her yerde mevcut gizli nedenselliği ile modern ve uygar risk bilinci aldı... Aile, evlilik, cinsel roller, sınıf bilinci ve bunlarla ilişkili siyasi parti ve kurumlarda, korku ve güvensizlikle baş etmenin geleneksel ve kurumsal biçimleri anlamını kaybediyor... Bu yüzden risk toplumunda korku ve güvensizlikle biyografik ve siyasi olarak başa çıkmak, kültürel bir yetenek haline geliyor ve bunun için gerekli yeteneklerin geliştirilmesi de pedagojik kurumların esas görevi haline geliyor" (2011, s. 109-115).

Beck, ikinci modernitenin yarattığı riskleri ele alırken, Ritzer, (1998), "*Toplumun McDonaldlaştırılması*" başlıklı eserinde Amerika'da ve neredeyse tüm dünyada giderek artan fast-food restoranlarının insanlıktan çıkarıcı etkisinden bahsetmektedir. Ritzer, küreselleşmenin oluşturduğu fast-food sanayiye, "aile yemeği" ve insan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir risk olarak görmektedir. "Fast-food restoranı uzun, zevkle yenen, sohbet

edilen bir yemek süresine uygun değildir” (S. 197). Ritzer, bir gazetecinin aile yemeği ile ilgili görüşlerini şöyle aktarmıştır:

“Colonel’da plastik iskemlelerde sallanarak yemek yiyen aileler ktır ktır kızarmış tavuk budunu alırken dua eder mi? Baba turşu almayı unuttuğunu hatırlayıp almak için kalabalığı yara yara kasaya doğru giderken çocuğuna o gün neler yaptığını sorar mı? Anne küçük Mildred’a Fransızca fiillerin üçüncü şahıs çekimlerinde karşılaştığı güçlükleri sorma konusunda ortamı uygun bulur mu, yoksa evde oturup önceden pişirilmiş, dondurulmuş, mikrodalgada ısıtılmış yemekleri atıştırarak “Hollywood Squares”i seyretseler daha mı farklı olurdu?” (s. 197-198).

Aslında gazeteci, evde yenen yemeklerin de çok farklı olmadığını vurgulamakla birlikte fast-food restoranlarının ailenin dağılması konusunda önemli bir etkiye sahip olduğunun da altını çizmek istemektedir. Bu durum bana Türkiye’de de başlatılan fast-food’a karşı slow-food hareketi ile birlikte slow-city olarak belirlenen İzmir-Seferihisar örneklerini hatırlatmıştır. Hızlılığın karşısına, yavaşın ve anı sindirerek yaşama gerekliliği konulmasının temel nedenlerinden biri ise küreselleşme karşısında çözülmeye yüz tutmuş bazı yemek kültürlerini ve ritüellerini yaşatmaya çalışma çabası ile birlikte sağlık açısından çok önemli bir yere sahip olmasıdır. Hem insan ilişkilerini hem de insan sağlığını günden güne zarara uğratan fast-food sanayi Batı ülkelerinde beslenme bozuklarının hızla artmasına neden olmuştur. “Batı toplumlarında beslenme bozuklukları konusunda görülen artış, gıda üretiminin iyice hız kazanan küreselleşmesiyle doğrudan ilişkilidir” (Giddens, 2012, s. 298).

Giddens (2012), “*Sosyoloji*” kitabının “*Sağlık, Hastalık ve Engellilik*” bölümünde küreselleşmenin yarattığı eşitsizliği ve paradoksu, yan yana koyduğu iki fotoğraf üzerinden anlatmıştır. Birinci fotoğrafta yiyecek kıtlığı yüzünden açlıktan ölmek üzere olan oldukça zayıf Afrikalı genç bir kız varken diğer fotoğrafta ise besin bolluğu olan bir ülkede hiç yemek yemeyi ya da yaşamını tehlikeye sokacak kadar az yediği için bedeni oldukça zayıflatan anoreksia hastalığına yakalanmış İngiliz genç bir kadının fotoğrafını paylaşmıştır. Giddens bu fotoğraflar üzerinden şöyle devam eder: “Anoreksia ya da diğer beslenme bozuklukları, zar zor besin bulabilen ya da hiç bulamayan yoksulların değil, zenginlerin hastalığıdır. Somali gibi yiyecek kıtlığı çekilen ülkelerde bu hastalıklara rastlanmamıştır... Anoreksia küreselleşmenin etkilerini de kapsayan belli türden toplumsal değişmelerin yansımasıdır” (s. 294, 298). Giddens’in anoreksia ve açlık üzerinden yapmış olduğu gönderme, küreselleşmenin iki yüzünü yansıtan paradoksal yapısına iyi bir örnek teşkil ettiği düşünülmektedir.

Buraya kadar, küreselleşmenin dünyayı aynılaştırıran tek bir kültüre mi yoksa farklılıkların devam ettiği çeşitliliğin yaşandığı heterojen bir kültüre mi yoksa aynı anda her ikisini de içinde barındıran paradoksal düzensizliklerin bir arada olduğu yeni bir yapıya dönüştürdüğü tartışılmaya çalışılmış aynı zamanda modernliğin bir sonucu olarak görülen ya da devamı niteliğinde sunulan küreselleşmenin gelişme ile birlikte bir takım riskleri de beraberinde taşıdığı olgularına gündelik yaşamın kültürel yansımaları üzerinden örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, modernliğin devamı ile birlikte sonuçlarının da beraberinde yaşandığı bir süreç olarak görülen küreselleşme olgusu, kültürel açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır.

Appadurai (1996), küreselleşme olgusuna bütüncül bir bakış açısıyla açıklık getirmeye çalışırken kavramsallaştırdığı beş farklı akışın (etno-akışlar, tekno-akışla, finans-akışlar, medya-akışlar ve ideo-akış) birbirleriyle örüntülü olan etkisi sonucu dünyada melez kültürlerin oluşmasını sağladığından bahsetmiştir. Aynı şekilde, Hannerz (1996) da, iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle insanların dünya üzerinde zaman ve mekan kaygısı olmaksızın ışık hızında birbirleriyle iletişim kurmaları ve dünya üzerinde hareket etmeleri sonucu etkileşime geçerek melez kültürlerin kozmopolitliği oluşturduğunu düşünmektedir.

Tomlinson (2004), melezliğe örnek olarak Amsterdam'da Faslı kızların Tayland boksu yapması, Londra'da Asya rap müziğini, İrlanda'da bagelini (Simide benzer Doğu Avrupa Yahudi Kökenli bir yiyecek), Çin tacosunu (Meksika yemeği) örnek olarak göstermiştir.

Öte yandan kültürel melezlik kavramına şüpheli yaklaşan kuramcılardan Aijaz Ahmad'ın (2004, 1994) kültürel melezlik kavramı üzerine olan düşüncelerine yer verilmiştir. Ahmad (2004, 1994), melezlik kavramının ideolojik açıdan Batı eğilimli olduğunun altını çizer. Dolayısıyla Batı'nın hegemonyasında gelişen söylemler üzerinden yerleşen bir Batı ağırlıklı melezleşme söz konusudur. İçel, Ahmad ile paralel düşünmekte ve melezlik için karşılıklı eşit olan kültürel alışverişten ziyade Batı ağırlıklı bir kültürel emperyalizmden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu durum, melezlik kavramını, homojenleştirme-heterojenleştirme olgusu altında yeniden sorgulamamıza yol açmaktadır. Aynı zamanda küreselleşme her iki olguyu da içinde barındıran paradoksal bir yapıdır diyebilir miyiz tartışmasını da akla getirmektedir.

Özbudun ve Uysal (2012), yukarıda tartışılan bu konulara yönelik benzer görüşlerini, konusu “kültür” olan antropoloji açısından bakarak şu şekilde dile getirmiştir;

“Antropoloji giderek karmaşıklaşan bu ‘yeryüzü manzaraları’yla baş etmek durumundadır ve artık konusunun belirli bir “mekan”da sabitlenmiş, “bozulmamış” “karışmamış”, “saf” halklar olmadığının, böylesine “özelci” yaklaşımların ise birer yanılsama olduğunun giderek bilincine varmaktadır. Günümüzde antropoloji artan ölçüde kültürel “karışımlar”, “melezlenmeler”, “devinim ve dönüşümler”, “sınır aşmaları”, “geçirimler”, ama aynı zamanda bunların içerdiği “eşitsiz güç ilişkileri”nin antropolojisi olmanın bilincine varmaktadır” (s. 209-210).

Makalenin sonlarına doğru ise küreselleşmenin “ilerleme” ya da “gelişme” algısının yanında birçok gerilim ve bunalımı da beraberinde getirdiği problemlere “risk” kavramı başlığı altında değinen Giddens (2000) ve Beck’in (2008) söylemleri üzerinde durulmuş ve buradan yola çıkılarak Ritzer’in (1998) McDonalddlaşma kavramı üzerinden fast-food restoranlarının“ aile yemeği” ritüellerine ve insan ilişkilerine olan etkisi antropolojik olarak tartışılmıştır. Küreselleşmeyle birlikte gelişen hızlı yemek kültürünün hem insan ilişkilerini hem de insan sağlığını da olumsuz yönde etkilediği üzerinde durularak aynı zamanda küreselleşmenin dünya üzerinde yarattığı eşitsizlik de Giddens’in, açlıktan dolayı zayıf düşen Afrikalı kız ile besin bolluğu yüzünden anoreksiya yakalanmış zayıf İngiliz kız karşılaştırması üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Özbudun ve Uysal (2012) küreselleşmenin yarattığı bu eşitsizliği şu şekilde açıklamaktadır: “hiç kuşku yok ki tüm bu devinimler, çokuluslu şirketlerin etkinliği temelinde mümkün olmakta ve bir başka sürecin, kapitalist piyasanın yeryüzü ölçeğinde genişmesi zemininde gerçekleşmektedir. Bu durum ise, bir yandan devinim halindeki insanlar arasındaki eşitsizliği büyütürken, kapitalist ekonominin yol açtığı iktisadi kırılmalık, sanayileşmiş toplumları da etkilemekte, sanayileşmiş metropollerde ırkçılık ve yabancı düşmanlığını gündeme getirebilmektedir” (s. 208-209).

Küreselleşen dünyada yaşayan kültürler belirli bir hegemonya tarafından homojenleştirilirken kendi içinde heterojen bir yapıyı da beraberinde oluşturmaktadır. Yeryüzünün en dış tabakası tek tip bir küresel kültür görünümünü veriyor gibi görünse de aslında çekirdeğindeki magma tabakasını insanların iletişim teknolojilerini kullanarak birbirlerine karıştığını ve devingenliğini gösteren akışkanlık olarak düşünebilir. Yani özünde yine bir çeşitliliği barındırırken dışında tek tipleştirme olan her iki yani hem heterojen hem de homojen yapıyı bir arada tutan paradoksal yapıda bir kültür oluşturduğu düşünülebilir.

Küreselleşmenin yapısı gereği içinde barındırdığı paradokslar ve çelişkiler, bir takım riskleri ya da tehditleri de beraberinde getirmektedir. Modernliğin sonucunda ilerleme ve gelişme olarak görülen bu uygarlık yani küreselleşme, Jean-Jacques Rousseau'nun (ak. Magee, 2004) deyiimiyle “uygarlaştırılmalı” (mı?) dır.

Kaynakça

- Ahmad, A. (2004). *On Communalism and Globalization : Offensives of the far right*. New Delhi : Three Essays Press.
- Ahmad, A. (1994). *Teoride sınıf, ulus edebiyat : Jameson, Salman Rüşdi Edward Said eleştirisi*. (Çev. Fethi, A.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. London: University of Minnesota Press.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid Modernity*. UK: Polity Press.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The Human Consequences*. New York: Columbia University Press.
- Beck, U. (2008). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. (Çev. Özdoğan, K. ve Doğan, B.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. (Çev. Ritter, M.). London: Dage Publications,.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1990). *Kapitalizm ve Şizofreni 1: Göçebilim İncelemesi: Savaş Makinası*. (Çev. Akay, A.). İstanbul: Bağlam.
- Dirlik, A. (2012). *Küreselleşmenin Sonu mu?* (Çev. Kovacı, İ & Batmaz, V.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev. Küçük, M.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geertz, C. (1973). *The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man. The Interpretation of Cultures içinde (35-55)*. (2000. Baskı). New York: Basic Books.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. Yılmaz, İ.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*. (Çev. Akınhay, O.). İstanbul: Alfa.
- Giddens, A. (1996). *The Consequences of Modernity*. UK: Polity Press.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational Connections: Culture, people, places*. London ve New York: Routledge.
- Hunter, J. D., Yates, J. (2003). *Bir Küre Binbir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*. İçinde P. L. Berger ve S. P. Huntington (ed.), *Küreselleşmeye Öncülük Küreselleştirici Amerikan Dünyası*. (s.328-329). (Çev: Oraç, A.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Huntington, P. S. (1998). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London & New York : Touchstone.
- İçel, H. (2008). *Farklı Yönleriyle Küreselleşme*. İçinde M. Talas, & S. S. Bildirici (ed.), *Küreselleşme ve Unutulan Kültürel Değerlerimiz*. (s.125-133). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Kızılcılık, S. (2012). *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Latour, B. (2008). *Biz Hiç Modern Olmadık: Simetrik Antropoloji Denemesi*. (Çev. Uysal, İ.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

- Magee, B. (2004). *Felsefenin Öyküsü*. (Çev. Şen B. S.). İstanbul: Dost Kitapevi.
- McLuhan, M. & Powers, R. B. (1992). *The Global Village: Transformation in the World Life and Media in the 21st Century*. New York Oxford University Press.
- Özbudun, S. & Uysal, G. (2012). *50 Soruda Antropoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (4. Baskı) (Çev. Howison, I. E.). Ankara: deki Yayınları.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (Çev. Kaya, S. Ş.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Çev. Kaya, S. Ş.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. (Çev. Eker, A.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.